

UTBILDNINGSFÖRVALTNINGEN
KVALITETS- OCH EKONOMIAVDELNINGEN
INSPEKTIONS- OCH ANALYSENHETEN

SID 1 (31)
2009-09-08

SKOLINSPEKTÖRER	
SÖREN BERNHARDTZ	TEL: 508 33 579
MONICA HEDLUND	TEL: 508 33 846
CATHRINE SAHLSTEN	TEL: 508 33 257
INGEGERD SALOMONSSON	TEL: 508 33 882
BENGT THORNGREN	TEL: 508 33 557

Stockholms stads

utbildningsinspektörers årsrapport

2008-2009

Grundskola – Förskoleklass

- Skolbarnsomsorg

Innehåll

Inledning - bakgrund och uppdrag.....	3
Sammanfattning.....	4
KUNSKAPER	4
BEDÖMNING OCH BETYG.....	5
SKOLORNAS ARBETE FÖR ATT FRÄMJA LIKABEHANDLING-ARBETET MOT DISKRIMINERING OCH ANNAN	
KRÄNKANDE BEHANDLING	6
SKOLBARNSOMSORGENS SPECIFIKA UPPGIFTER	7
SYSTEMATISKT KVALITETSARBETE OCH LEDARSKAP	8
Lägesbeskrivning och bedömning	9
KUNSKAPER	9
<i>Elevernas arbetssituation och lärarnas kompetens</i>	10
<i>Vad säger betygsstatistiken i årskurs 9?</i>	11
<i>Språkutvecklande arbetssätt och svenska som andraspråk</i>	12
<i>Elever i behov av särskilt stöd</i>	13
<i>Förskoleklassen</i>	14
<i>Övergång förskola till förskoleklass</i>	14
<i>Övergång årskurs 5 till 6 /årskurs 6 till 7</i>	14
<i>Övergång årskurs 9 till gymnasieskolan</i>	14
BEDÖMNING OCH BETYG.....	15
<i>Arbetet med mål, uppföljning och utvärdering</i>	15
<i>Likvärdig bedömning</i>	15
<i>Skriftliga omdömen, information om mål och kriterier samt återkoppling av kunskapsutveckling</i>	16
SKOLORNAS ARBETE FÖR ATT FRÄMJA LIKABEHANDLING- ARBETET MOT DISKRIMINERING OCH ANNAN	
KRÄNKANDE BEHANDLING	17
<i>Skolan präglas av ett positivt förhållningssätt och ett tydligt lärarledarskap som ger trivsel och trygghet</i>	
<i>i vardagen</i>	17
<i>Brukarundersökningen och Stockholmsenkäten</i>	17
<i>Enkätundersökningar – Inspektionsrapporter</i>	18
<i>Den nya lagstiftningen</i>	18
<i>På vilket sätt kan lagar och förordningar vara till stöd i arbetet för att skapa en trygg skolmiljö?</i>	18
<i>Program mot mobbning</i>	18
SKOLBARNSOMSORGENS SPECIFIKA UPPGIFTER	19
<i>Fritidshemmens organisation och förutsättningar</i>	20
<i>Målstyrning</i>	21
<i>Samverkan skola – fritidshem</i>	21
<i>Fritidshemmens verksamhet</i>	22
<i>Normer och värden – Barns inflytande</i>	22
<i>Öppen fritidsverksamhet för 10-12-åringar</i>	23
SYSTEMATISKT KVALITETSARBETE OCH LEDARSKAP	24
<i>Systematiskt kvalitetsarbete</i>	24
<i>Ledarskap</i>	25
<i>Mål och måldokument</i>	25
<i>Kvalitetsredovisning</i>	26

AVSLUTANDE DISKUSSION med prioriterade utvecklingsområden	27
Besökta skolor och fritidshem under läsåret 2008/2009.....	30

INLEDNING - BAKGRUND OCH UPPDRAG

”Skolans uppdrag är att främja lärande där individen stimuleras att inhämta kunskaper. I samarbete med hemmen skall skolan främja elevens utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar.” (Skollagen 1 kap.2 §)

Utifrån detta uppdrag har vi grundskole- och skolbarnsomsorgsinspektörer under 2008-2009 granskat måluppfyllelsen i ett antal av Stockholms grundskolor och fritidshem samt viss öppen fritidsverksamhet. Vi inspekterar verksamheten utifrån de prioriterade områden som ingår i den av utbildningsnämnden fastställda instruktionen. Följande områden har granskats:

- Kunskaper
- Bedömning och betyg
- Skolbarnsomsorgens specifika uppgifter
- Skolornas arbete med att främja likabehandling - Arbetet mot diskriminering och andra former av kränkande behandling
- Systematiskt kvalitetsarbete och ledarskap

Vi har inspekterat 45 skolor varav 12 fristående och 33 kommunala. Av dessa 45 har 43 skolbarnsomsorg. Utöver detta har skolbarnsomsorgsinspektörerna besökt 6 fristående fritidshem och 20 avdelningar med öppen fritidsverksamhet. Urvalet har skett utifrån när skolan senast inspekterades och vi har försökt att få en jämn fördelning i de olika stadsdelarna, samt av inner- och ytterstadsområden. I skolorapporterna lyfter vi fram styrkor, svagheter och förslag till prioriterade utvecklingsområden, som utgår från respektive skolas nuläge vid inspektionstillfället. Vi vill poängtera att våra rapporter inte går att jämföra i termer av ”bästa /sämsta skola”.

I inspektionen har ingått ett fåtal särskoleklasser. Utifrån det begränsade underlaget kan vi inte göra några generaliseringar om kvaliteten i särskoleverksamheten i föreliggande rapport, men det vi sett har till övervägande del varit positivt. Vi planerar en mer omfattande inspektion av särskolans verksamhet under 2009-2010.

SAMMANFATTNING

Under läsåret 2008-2009 har vi inspekterat 45 skolor varav 12 fristående och 33 kommunala. Av dessa 45 har 43 skolbarnsomsorg. Nästan alla klasser och fritidshem i dessa skolor har fått besök vilket innebär att vi besökt ett stort antal lektioner och fritidshem. Utöver detta har skolbarnsomsorgsinspektörerna inspekterat 6 fristående fritidshem och 20 avdelningar med öppen fritidsverksamhet.

Kunskaper

Styrkor:

- Skolorna har övervägande engagerade och kompetenta lärare och undervisningen har generellt sett blivit mer ämnesintegrerad, varierad och individualiserad.
- I de allra flesta av de inspekterade skolorna finns behöriga speciallärare/specialpedagoger som bland annat genomför kartläggningar för att finna de elever som är i behov av särskilt stöd.
- Förskoleklasserna bedriver i huvudsak en varierad verksamhet med ett språkutvecklande arbetssätt.

Utvecklingsområden:

- Skolorna måste öka andelen elever som når kunskapsmålen i alla ämnen.
- Elevernas kunskaper om målen och reflektionerna kring den egna kunskapsutvecklingen bör förbättras.
- Undervisningen bör i allmänhet utvecklas ytterligare för att bli ännu mer ämnesintegrerad, varierad och individualiserad.
- Skolorna bör utveckla elevernas inflytande och ansvarstagande och ge dem ökad kunskap om sitt eget sätt att lära.
- Undervisningen av elever med ett annat modersmål än svenska bör förbättras genom ett mer språkutvecklande arbetssätt i alla ämnen. När det gäller mottagandet av nyanlända elever bör skolan i högre grad ta tillvara deras redan förvärvade ämneskunskaper.
- Det förekommer att elever som har de största behoven handleds av elevassistenter som inte har pedagogisk utbildning.
- Det är vanligt att det saknas specialpedagogisk kompetens i förskoleklassen.

Under våra inspektioner har vi sett många exempel på intresseväckande undervisning där arbetssätt och metoder varierar, där teori och praktik varvas och där undervisningen individualiseras utifrån de olika elevernas förutsättningar. Vi har också sett lektioner där ämnen integreras och flera lärare samarbetar kring teman. Lärarledarskapet är också i stort sett gott, men det finns ett fåtal lärare som är mindre lämpade för sitt uppdrag. I förskoleklassen ser vi många gånger en bra verksamhet, men ibland är den alltför skollik och barnens behov av lek och rörelse tillgodoses inte i tillräckligt stor utsträckning.

Generellt kan vi säga att de flesta skolor vi inspekterat fungerar väl, men att skillnaderna i resultaten är för stora. Skolorna måste öka andelen elever som når kunskapsmålen i alla ämnen. Då gäller det bland annat att se till att elevernas kunskaper om målen ökar och att eleverna ges tid för reflektion kring den egna kunskapsutvecklingen.

Lärarnas sociala kompetens, deras förmåga att organisera arbetet samt deras didaktiska skicklighet har mycket stor betydelse för elevernas måluppfyllelse. Det är därför av största vikt att rekrytera skickliga lärare och att fortbilda de redan anställda lärarna.

Under de senaste åren har cirka 25 procent av eleverna lämnat grundskolan utan ett fullständigt slutbetyg och ungefär 12 procent har saknat behörighet till gymnasieskolans nationella program. I båda fallen ligger resultaten under riksgenomsnittet och ingen påtaglig positiv utveckling har skett under de senaste åren. Däremot har Stockholmselevernans genomsnittliga meritvärde ökat under samma period och ligger över riksgenomsnittet.

För att förbättra resultaten bör skolorna och utbildningsförvaltningen utvärdera hur resurserna fördelas och används och om de gagnar elevernas lärande på bästa sätt. Det finns inget självklart samband mellan god tillgång på resurser och goda kunskapsresultat.

I de allra flesta av de inspekterade skolorna finns behöriga speciallärare/ specialpedagoger. Vår bedömning är att den speciella kompetens som speciallärare/ specialpedagoger besitter behövs vid varje skola. De arbetar ofta med råd eller handledning till personal och i direkt arbete med eleverna. De genomför också tester, screeningar och olika diagnoser för att fånga upp de elever som är i behov av särskilt stöd. Förskoleklasserna har dock inte alltid tillgång till speciallärare eller specialpedagoger vilket vi anser borde vara en självklarhet. Det gäller att sätta in åtgärder eller hjälp så tidigt som möjligt.

Det finns även andra svagheter i arbetet med elever i behov av särskilt stöd. Det förekommer till exempel att sådana elever som har de största behoven av särskilt stöd handleds av elevassistenter som inte har pedagogisk utbildning.

Mottagandet av nyanlända elever bör bli bättre för att skynda på dessa elevers kunskapsutveckling i alla ämnen. Vi kan se att skolorna inte alltid tar tillvara de kunskaper dessa elever redan förvärvat. Det är av avgörande betydelse för dessa elevers kunskapsutveckling att alla lärare arbetar språkutvecklande vilket även gagnar övriga elever.

Bedömning och betyg

Styrkor

- Eleverna upplever att lärarna i allmänhet är bra på att bedöma deras kunskapsutveckling.
- Skolornas arbete med mål och kriterier har utvecklats positivt.

Utvecklingsområden

- Lärarnas förmåga att ge eleverna en framåtsyftande återkoppling (formativ bedömning) på deras kunskapsutveckling bör utvecklas ytterligare.

- Lärarna som undervisar de yngre eleverna bör utveckla sin förmåga att ge eleverna kunskaper om mål och om hur bedömning sker.
- Erfarenhetsutbyte mellan skolor kring bedömning och betygssättning bör ske mer regelbundet för att öka likvärdigheten.
- IT-stödet som används för bedömningsarbetet bör utvecklas och bli mer driftsäkert.

Skolornas lokala arbete med mål och kriterier i syfte att förverkliga läroplanens intentioner har utvecklats positivt. Vi ser dock ett behov av att utveckla detta arbete speciellt för de yngre eleverna. Analysen av kunskapsresultaten och återkopplingen till eleverna bör också förbättras.

När det gäller diskussionerna för att skapa likvärdig bedömning sker de oftast inom ämnet och i vissa fall inom arbetslaget, mer sällan i samverkan med andra skolor. Detta ser vi som en brist, vilket vi också tagit upp i tidigare årsrapporter. Många lärare, inte minst vid de fristående skolorna, efterfrågar bedömningsdiskussioner mellan flera skolor.

Kravet på IUP med skriftliga omdömen har ökat behovet av väl fungerande dokumentation och möjligheterna att hantera denna på ett ändamålsenligt sätt. Då behövs ett effektivt IT-stöd. Detta skulle också ge lärarna mer tid för kärnuppgiften och bättre underlag för uppföljningar och analyser.

Skolornas arbete för att främja likabehandling- Arbetet mot diskriminering och annan kränkande behandling

Styrkor

- De flesta elever känner sig trygga och trivs i skolan.
- Medvetenheten och ambitionen hos personalen är generellt hög när det gäller att förebygga och åtgärda mobbning och andra kränkande handlingar.

. Utvecklingsområden

- Skolorna måste se till att de följer diskrimineringslagen och skollagens kapitel 14 a.

Majoriteten av skolorna gör ett gott arbete för att följa styrdokumentens riktlinjer om alla människors lika värde och kravet att motverka alla former av diskriminering. För att svara upp mot den nya lagstiftningen och därigenom säkerställa att alla elever har en trygg skolmiljö måste skolorna fortsätta arbeta för att främja likabehandling och att utveckla arbetet mot alla former av diskriminering och annan kränkande behandling. Skolorna har kommit olika långt och vissa skolor måste tydligt förbättra hela eller delar av sitt arbete.

Skolbarnsomsorgens specifika uppgifter

Styrkor

- Fritidshemmen har i huvudsak ett väl fungerande gruppstärkande och förebyggande arbete som motverkar diskriminering och andra former av kränkande behandling.
- Fritidshemmens lokalintegration i skolan har ökat.
- Den dagliga kontakten med föräldrar vid lämning och hämtning fungerar bra.

Utvecklingsområden

- Fritidshemmens verksamhet bör varieras och utvecklas utifrån barngruppernas behov.
- Barngruppernas storlek och sammansättning bör anpassas i syfte att förbättra samspelet mellan barn och personal.
- Rektorererna bör skapa förutsättningar för fritidshemspersonalen att delta vid barnens utvecklingssamtal för att ge en heltäckande återkoppling till vårdnadshavarna gällande utveckling och lärande.
- Målstyrningen av skolbarnsomsorgen bör utvecklas och synliggöras i arbetsplan och kvalitetsredovisning.
- Tillgängligheten i den öppna fritidsverksamheten för barn i åldern 10-12 år bör öka och kvaliteten i verksamheten bör förbättras.

Under våra inspektioner har vi sett att fritidshemmen i huvudsak har ett väl fungerande arbete med gruppstärkande och förebyggande arbete för att främja likabehandling och arbetet mot diskriminering och andra former av kränkande behandling. Vi kan däremot se att variationen i fritidshemmens verksamhet bör utvecklas utifrån varje barngrupps behov. Vidare bör en anpassning av barngruppernas storlek och sammansättning göras. Syftet är att förbättra möjligheterna till samspel mellan personal och barn. En tendens vi sett är att den fria leken får ett allt större utrymme i den pedagogiska verksamheten utan att fritidshemspersonalen har en aktiv roll.

Det är ovanligt att fritidshemspersonal medverkar vid utvecklingssamtalen. Rektorererna bör i högre grad än vad som sker skapa förutsättningar för fritidshemspersonalen att delta vid barnens utvecklingssamtal. Detta för att ge en heltäckande återkoppling till vårdnadshavarna, gällande utveckling och lärande.

Personalgrupper vi träffat på fritidshemmen talar gärna om vilka aktiviteter de genomför med barnen, men sällan vilket syfte dessa har eller vad barnen lärt sig. Vi kan se att när målstyrningen brister blir konsekvensen att personalen arbetar på rutin. Målstyrningen av skolbarnsomsorgen behöver utvecklas samt synliggöras i arbetsplanen och kvalitetsredovisningen.

Utifrån Skolverkets statistik kan vi notera en tydlig minskning av antalet öppna fritidsverksamheter. I dagsläget är det på många håll oklarheter var barnen kan erbjudas verksamhet. Det kan vara så att plats för barn i årskurs 5 och 6 inte erbjuds sådan eller endast erbjuds ”vid behov”. Tillgängligheten till den öppna fritidsverksamheten bör öka för barn i åldern 10-12 år. De fritidsklubbar vi besökt vid inspektionerna har varierande

förutsättningar för att driva en god verksamhet. Kvaliteten bör därför utvärderas och förbättras.

Systematiskt kvalitetsarbete och ledarskap

Styrkor:

- Det finns en ökad medvetenhet om betydelsen av ett systematiskt kvalitetsarbete.
- En övervägande del av skolledarna i grundskolan utövar ett i huvudsak väl fungerande ledarskap.

Utvecklingsområden:

- Det systematiska kvalitetsarbetet bör utvecklas när det gäller systematik och analys och i säkerställandet av att alla verksamheter omfattas.
- Många skolor bör utveckla sin kvalitetsredovisning så att den följer gällande författningar och därmed bland annat omfattar alla skolans verksamheter.
- Många rektorer bör sträva efter att utveckla sitt pedagogiska ledarskap.

För arbetet med stadens vision ”En skola i världsklass” krävs bland annat ett väl fungerande kvalitetsarbete på alla nivåer. Det är rektors ansvar att leda detta arbete. Många skolor behöver skapa en ökad struktur genom att göra en årsplan för kvalitetsarbetet som visar arbetsgången med mål, genomförande, uppföljning, utvärdering, analys samt åtgärder utifrån analysen. Skolornas kvalitetsredovisningar har blivit bättre och följer i högre grad än tidigare kraven i förordningen om kvalitetsredovisning. Skolbarnsomsorgen och förskoleklassen har dock inte kommit lika långt i sitt systematiska kvalitetsarbete som skolan och de är fortfarande ganska osynliga i kvalitetsredovisningarna. Skolledarnas ledarskap fungerar i allmänhet väl eller tämligen väl, men det finns ett behov av att utveckla framför allt rektorernas pedagogiska ledarskap, eftersom ett väl fungerande sådant ledarskap ofta har stor betydelse för elevernas lärande.

LÄGESBESKRIVNING OCH BEDÖMNING

Kunskaper

Utbildningsnämnden har som mål fastställt att fler elever ska nå målen för utbildningen. Denna målsättning innefattar bland annat en fokusering på kunskapsuppdraget. Läroplanen gör följande analys av kunskapsbegreppet: ”Kunskap är inget entydigt begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former – såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet – som förutsätter och samspelar med varandra. Skolans arbete måste inriktas på att ge utrymme för olika kunskapsformer och att skapa ett lärande där dessa former balanseras och blir till en helhet”.

Styrkor:

- Skolorna har övervägande engagerade och kompetenta lärare och undervisningen har generellt sett blivit mer ämnesintegrerad, varierad och individualiserad.
- I de allra flesta av de inspekterade skolorna finns behöriga speciallärare/specialpedagoger som bland annat genomför kartläggningar för att finna de elever som är i behov av särskilt stöd.
- Förskoleklasserna bedriver i huvudsak en varierad verksamhet med ett språkutvecklande arbetssätt.

Utvecklingsområden:

- Skolorna måste öka andelen elever som når kunskapsmålen i alla ämnen.
- Elevernas kunskaper om målen och reflektionerna kring den egna kunskapsutvecklingen bör förbättras.
- Undervisningen bör i allmänhet utvecklas ytterligare för att bli ännu mer ämnesintegrerad, varierad och individualiserad.
- Skolorna bör utveckla elevernas inflytande och ansvarstagande och ge dem ökad kunskap om sitt eget sätt att lära.
- Undervisningen av elever med ett annat modersmål än svenska bör förbättras genom ett mer språkutvecklande arbetssätt i alla ämnen. När det gäller mottagandet av nyanlända elever bör skolan i högre grad ta tillvara deras redan förvärvade ämneskunskaper.
- Det förekommer att elever som har de största behoven handleds av elevassistenter som inte har pedagogisk utbildning.
- Det är vanligt att det saknas specialpedagogisk kompetens i förskoleklassen.

Elevernas arbetssituation och lärarnas kompetens

Under läsåret 2008-2009 har vi inspekterat 45 skolor. Vår ambition har varit att alla klasser/grupper skulle få minst ett besök under inspektionen. Detta har i stort sett uppfyllts och därmed har vi besökt flera hundra klasser. En klass har ofta flera lärare, vilket betyder att alla lärare inte fått besök. Vår bedömning är att de av Stockholms skolor som vi har besökt generellt sett har engagerade och kompetenta lärare med ett gott förhållningssätt till eleverna. Lärarledarskapet är också i stort sett gott, men det finns ett fåtal lärare som är mindre lämpade för sitt uppdrag.

Under våra inspektioner har vi sett många exempel på intresseväckande undervisning där arbetssätt och metoder varieras, där teori och praktik varvas och där undervisningen individualiseras utifrån de olika elevernas förutsättningar. Vi har också sett lektioner där ämnen integreras och flera lärare samarbetar kring teman.

Vi har dock också sett alltför många lektioner där läroboken styr och/eller där alla elever arbetar med samma ifyllnadsövningar i föga inspirerande arbetsböcker. När detta återkommer lektion efter lektion blir individanpassningen ofta lidande. Vår uppfattning är därför att den pedagogiska variationen och mångfalden behöver utvecklas ytterligare, vilket styrks av brukarundersökningen. Enligt flera forskare, bland annat John Hattie¹ har läraren mycket stor betydelse för elevernas framgångar, betydligt större betydelse än till exempel gruppstorlekar, läxor och familjernas socioekonomiska status. Det är därför även fortsättningsvis viktigt att rekrytera skickliga lärare, liksom det är viktigt att systematiskt arbeta för att utveckla de redan anställda lärarna. Vår bedömning är också att samverkan mellan olika lärare inom den enskilda skolan och mellan olika skolor ytterligare bör stimuleras för att nå större utbyte av pedagogiska erfarenheter.

I samtliga av de inspekterade skolorna har eleverna individuella utvecklingsplaner vars kvalitet dock varierar. Skolorna gör i allmänhet någon form av uppföljning kring elevernas kunskapsutveckling, främst i form av läsutvecklingsscheman och nationella prov, men även genom screeningar och olika diagnoser. Kravet på skriftliga omdömen har bidragit till att skolorna i allmänhet nu har bättre kontroll på elevernas utveckling i samtliga ämnen och inte som tidigare främst i matematik, svenska/svenska som andraspråk och engelska. Trots att man vet var eleverna befinner sig i sin kunskapsutveckling når inte alla elever målen i samtliga ämnen. Det är mycket angeläget att skolorna analyserar sina resultat och vidtar kraftfulla åtgärder.

Vår bedömning är att eleverna i de allra flesta fall har en god arbetssituation. Den mediabild som ibland förmedlas om stökiga och bråkiga skolor stämmer sällan. I de fall den mediala bilden stämmer är det givetvis ett bekymmer. De skillnader vi ser i elevernas arbetssituation är sällan skillnader *mellan skolor*, utan mer *inom* de olika skolorna. Eleverna är oftast engagerade i sitt skolarbete och måna om att prestera goda resultat.

Vår bedömning är att skillnaderna vanligen beror på aktuell lärare och dennes förmåga att stimulera, leda och ge återkoppling. Nordenbo med flera (2008)² har genomfört en metaanalys av forskning om vilka lärarkompetenser som är viktigast för att eleverna ska lyckas i skolan. Dessa visar sig vara att lärarna har en social relation med eleverna, att de

¹ John Hattie 2009. Visible learning

² Teacher competences and pupil achievement in pre-school and school.

leder undervisningen tydligt och skapar regler som eleverna uppmuntras att följa, samt att de har didaktisk kompetens både i ämnet och generellt i undervisningsprocessen. I de inspekterade skolorna har de flesta lärarna enligt vår bedömning god kompetens inom dessa områden, men i vissa fall saknas hela eller delar av kompetensen och då påverkar det elevernas lärande negativt.

Vi har under våra inspektioner sett en övervägande del engagerade lärare som visar exempel på ett väl fungerande ledarskap. Dessa pedagoger ser till att det är arbetsro i klassrummet, att eleverna känner sig sedda och ger kontinuerlig återkoppling till eleverna. Men vi har också sett exempel på det motsatta.

Vad säger betygsstatistiken i årskurs 9?

(Både kommunala och fristående skolor)

Andel elever med minst betyget godkänt i samtliga ämnen i procent.

	2005	2006	2007	2008
Stockholm	75,7	75,1	74,7	75,2
Riket	75,5	76	76,1	76,6
Högsta värde i Stockholm	100	100	100	100
Lägsta värde i Stockholm	30,5	34,8	28,3	31

Källa: Skolverket

Av tabellen ovan framgår att andelen elever som fått betyg i samtliga ämnen har förbättrats marginellt mellan åren 2006 och 2008, såväl i riket som för samtliga skolor i Stockholm. Stockholmsskolornas resultat ligger dock under rikets och så har det varit under flera år. Sammantaget är det i stort sett var fjärde elev i Stockholm som lämnar grundskolan utan ett fullständigt betyg och resultatet från 2005 är fortfarande bättre än de senare årens.

År 2008 var 88,3 procent av eleverna i Stockholms alla skolor behöriga att söka till gymnasieskolans nationella program, vilket kan jämföras med rikets 88,9 procent. Andelen behöriga sökande i Stockholm 2005 var 89,2 procent, 2006 90 procent och 2007 88,4 procent vilket innebär att andelen behöriga inte förändrats nämnvärt över tid.

Det finns stora resultatskillnader mellan skolorna i Stockholm, allt från att endast var tredje elev når målen till att samtliga elever får minst betyget godkänt i alla ämnen. Vi kan dock inte alltid se något samband mellan god tillgång på resurser och goda kunskapsresultat.

Faktiska meritvärden³, genomsnitt

	2005	2006	2007	2008
Stockholm	221,3	221,9	220,9	225,4
Riket	206,3	206,8	207,3	209,3
Högsta meritvärde	294,4	285	285,9	286,8
Lägsta meritvärde	144,9	153,8	143,7	146,1

Källa: Skolverket. Resursskolor är inte medräknade

Meritvärdet för skolorna i Stockholms kommun ligger avsevärt över värdena för riket som helhet. Resultaten har också förbättrats över tid. Det är stora skillnader mellan skolorna i Stockholm även i detta avseende. Drygt 140 poäng skiljer mellan den skola som har det högsta respektive det lägsta meritvärdet. Vi inspektörer anser att denna stora skillnad inte kan accepteras.

Språkutvecklande arbetssätt och svenska som andraspråk

Av Stockholms grundskoleelever har cirka 25-30 procent utländsk bakgrund men andelen varierar såväl mellan åren som mellan skolorna. Det innebär i praktiken att en del skolor har närmare 100 procent elever med ett annat modersmål än svenska, medan andra endast har några få procent. Vi ser en stor variation i hur skolorna arbetar med dessa elever. Många har ett språkutvecklande arbetssätt, där de flesta av lärarna oavsett ämne arbetar för att utveckla språket, men vi ser också skolor där lärare och skolläring inte ger dessa elever den språkutvecklande undervisning de behöver. När det gäller undervisningen i svenska som andraspråk så är kompetensen och kunskapen kring detta ämne varierande. Alla skolor har inte lärare som är utbildade i svenska som andraspråk. Några skolor bryter dessutom mot gällande bestämmelser och saknar eller har bristfällig undervisning i ämnet. Enligt styrdokumentet (2 kap. grundskoleförordningen) är det rektor som avgör vilka elever som ska undervisas i svenska som andraspråk och inte föräldrarna. För att kunna göra detta måste elevernas kunskaper i svenska diagnostiseras. Vi har vid våra inspektioner konstaterat att detta inte sker vid alla skolor, trots att samtliga skolor idag har elever med annat modersmål än svenska.

Forskning visar att de elever som får möjlighet att fortsätta utveckla sitt modersmål lär sig ett nytt språk snabbare⁴. Det är också viktigt att dessa elever får studiehjälp på sitt modersmål.

Vid ett flertal skolor finns det så kallade förberedelseklasser. Dessa fungerar i många fall bra, men det finns också brister i hur skolorna tar hand om de nyanlända eleverna. Vi har speciellt uppmärksammat brister i rutiner för mottagande, mål för skolintroduktion och undervisningen i förberedelseklass. Kartläggning av elevens redan förvärvade ämneskunskaper och hur man kan ta till vara och bygga vidare på dessa, arbetssätt samt utvärdering av elevens språkutveckling är andra områden som måste förbättras. Sedan 2008

³ Meritvärdet utgörs av summan av betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg. Godkänt motsvarar värde 10, Väl godkänt värde 15 och Mycket väl godkänt värde 20. Maximalt kan eleven få 320 poäng i meritvärde.

⁴ Gibbons, Pauline: Stärk språket, stärk lärandet, 2009

finns ”Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever”. Vår bedömning är att dessa råd behöver förankras i flertalet skolor.

Många förskoleklasser arbetar språkutvecklande och då ofta med Bornholmsmodellen. I en del förskoleklasser finns också speciallärare involverade i arbetet med barnen och/eller handleder personalen, vilket är en styrka. Vid några skolor har man dessutom satsat på att höja kunskaperna om språkutveckling i samarbete med Språkforskningsinstitutet och då har oftast även förskoleklassens personal deltagit.

Elever i behov av särskilt stöd

Olika funktionsnedsättningar

Efter läsårets inspektioner kan vi konstatera att allt fler skolor på egen hand försöker tillgodose de behov av stöd som kan finnas hos elever med funktionsnedsättningar. I stället för att ”köpa” platser externt i särskild undervisningsgrupp försöker man allt mer inkludera eleverna i ordinarie klass eller inrätta egna särskilda undervisningsgrupper. Det gör att vi mött elever med många olika funktionsnedsättningar i de inspekterade skolorna. Lärarnas kompetens inom området har generellt förbättrats, men behovet av kompetensutveckling kring elever i behov av särskilt stöd kvarstår.

När det gäller anpassningar av miljön, så tillgodoses i allmänhet behoven för de elever vars funktionsnedsättningar är fysiska. Vår bedömning är dock att miljön och individanpassningen för elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar ytterligare kan förbättras. När det gäller elever med dyslexi så har skolorna i regel varierande hjälpmedel, såsom Daisyspelare och olika datorprogram och lärarna visar i allmänhet god förståelse för funktionsnedsättningen.

I många skolor finns elevassistenter för elever i behov av särskilt stöd. Dessa elevassistenter har varierande kompetens. Ibland är det personal som under eftermiddagarna arbetar på fritidshemmet och som har någon form av utbildning för arbete med barn, men ibland kan det vara personer som helt saknar utbildning för uppdraget. Det är vanligt att elevassistenterna endast finns till för eleverna under skoltid, men inte under fritidshemstid. Det förekommer inte sällan att mer eller mindre utbildade elevassistenter får i uppgift att arbeta med självständig pedagogisk handledning av elever som har stort behov av särskilt stöd. Vi finner det märkligt att de elever som har de största behoven av särskilt stöd handleds av personal som inte har pedagogisk utbildning.

Elevhälsoarbetet

Det pågår generellt sett ett gott elevhälsoarbete i de inspekterade skolorna. Det finns elevhälsoteam med varierad sammansättning i de kommunala skolorna. Några få fristående skolor saknar fasta elevhälsoteam och köper in tjänster utifrån behov. I de allra flesta fall finns goda rutiner för elevhälsoarbetet. På de skolor vi besökt skrivs åtgärdsprogram i princip alltid när det gäller svårigheter i något av skolans ämnen och eleven riskerar att inte nå målen. Men det saknas ofta åtgärdsprogram för sociala svårigheter vilket kan bero på bristande kunskaper om hur dessa svårigheter kan åtgärdas med bland annat stöd av olika metoder. Det förekommer också att skolan inte upprättar åtgärdsprogram för elever med diagnoser eller elever mottagna i särskolan när behov föreligger. Detta kan bero på att man anser att placering eller diagnos är en åtgärd i sig. Vi kan också konstatera att det ofta saknas åtgärdsprogram som omfattar elevens vistelse i fritidshemmet.

Specialpedagoger och speciallärare

I de allra flesta av de inspekterade skolorna finns behöriga speciallärare/ specialpedagoger. En del skolor har av olika anledningar i stället för, eller som komplement till speciallärare/specialpedagoger, fördelat extra resurser till arbetslagen. Vår bedömning är att den speciella kompetens som speciallärare/ specialpedagoger besitter behövs vid varje skola. Det gäller dock att vara uppmärksam på att utbildningarna till specialpedagog och speciallärare skiljer sig åt.

Specialpedagoger/speciallärare arbetar i de allra flesta fall med råd eller handledning till personal och i direkt arbete med eleverna. De genomför också tester, screeningar och olika diagnoser för att fånga upp de elever som är i behov av särskilt stöd. Speciallärare/specialpedagoger arbetar inte alltid med förskoleklasserna vilket vi anser borde vara en självklarhet. Det gäller att sätta in åtgärder eller hjälp så tidigt som möjligt.

Förskoleklassen

Vi bedömer att kvaliteten i förskoleklasserna i allmänhet har en god nivå. Det innebär en varierad verksamhet med skolförberedande aktiviteter i kombination med lek och rörelse. En del förskoleklasser saknar dock en varierad verksamhet som bygger på lek, skapande, experimenterande och utforskande arbete.

Förskoleklassen organiseras i allmänhet så att en förskollärare har det pedagogiska ansvaret för gruppen. Klasserna är oftast lokalmässigt integrerade i skolan och ingår i allmänhet i gemensamma arbetslag med grundskollärarna i årskurs 1-3. Förskollärarna tar oftast emot nya förskoleklasser varje år vilket innebär att kontinuiteten för eleverna brister inför årskurs 1. Detta finns det anledning att se över.

Övergång förskola till förskoleklass

Övergången från förskola till förskoleklass fungerar i huvudsak bra vilket även styrks i brukarundersökningen. De stora variationerna som finns mellan skolor och stadsdelar syns också. I flera av de stadsdelar som tidigare hade en gemensam handlingsplan för övergången från förskola till förskoleklass har denna samverkan fortsatt att utvecklas. De har regelbundna träffar och pratar pedagogiska frågor, vilket berikar båda verksamheterna. I de stadsdelar som inte tidigare har samverkat trevar man sig fram för att utveckla en bra övergång och samsyn kring kunskapsutveckling.

Övergång årskurs 5 till 6 /årskurs 6 till 7

Övergången från årskurs 5 till 6/årskurs 6 till 7 följer inga generella mönster och många gånger saknas överlämningar. De skolor som har de bästa förutsättningarna för övergångarna är F-9-skolorna. Där är det relativt enkelt att överlämna information om eleverna, det är dock inte alltid självklart att det görs. Det händer relativt ofta att elever också byter skola till årskurs 4 för att förvissa sig om en plats till årskurs 6 eller 7.

Övergång årskurs 9 till gymnasieskolan

I samband med att eleverna avslutar årskurs 9 söker de till ett mycket stort utbud av gymnasieskolor. Överlämningar sker sällan kring de elever som klarat skolgången utan större problem. Det sker däremot ofta överlämningar kring de elever som haft behov av extra stöd och/eller någon form av diagnos. För de elever som saknar slutbetyg i något ämne ska det göras en skriftlig bedömning av elevens kunskapsutveckling. Frågan är i vilken utsträckning detta sker och i vilken mån de skriftliga bedömningarna används i gymnasieskolan.

Bedömning och betyg

”Alla elever har rätt till betyg som på ett rättvist sätt speglar elevernas kunskapsnivå. Stockholms stad ska arbeta aktivt med betygs- och bedömningsfrågor i syfte att få en likartad bedömning i alla skolor.” (Skolplan för Stockholms stad).

Styrkor

- Eleverna upplever att lärarna i allmänhet är bra på att bedöma deras kunskapsutveckling.
- Skolornas arbete med mål och kriterier har utvecklats positivt.

Utvecklingsområden

- Lärarnas förmåga att ge eleverna en framåtsyftande återkoppling på deras kunskapsutveckling bör utvecklas ytterligare.
- Lärarna som undervisar de yngre eleverna bör utveckla sin förmåga att ge eleverna kunskaper om mål och hur bedömning sker.
- Erfarenhetsutbyte mellan skolor kring bedömning och betygssättning bör ske mer regelbundet för att öka likvärdigheten.
- IT-stödet som används för bedömningsarbetet bör utvecklas och bli mer driftsäkert.

Arbetet med mål, uppföljning och utvärdering

Våra bedömningar angående de inspekterade skolorna är att elevernas kännedom om mål och kriterier bör förbättras. Vi kan också konstatera att det finns brister i målformuleringarna, vilket gör målen svåra att utvärdera och medför svårigheter i arbetet med analys och användning av resultaten. Vår uppfattning är att alla skolor har ett pågående utvecklingsarbete kring mål, uppföljning och utvärdering och att det skett en positiv utveckling under det senaste året. Skolorna behöver dock fortsatt stöd i detta arbete.

Likvärdig bedömning

När det gäller diskussionerna för att skapa likvärdig bedömning sker de oftast inom ämnet och i vissa fall inom arbetslaget, mer sällan i samverkan med andra skolor. Detta ser vi som en brist, vilket vi också tagit upp i tidigare årsrapporter. Många lärare, inte minst vid de fristående skolorna, efterfrågar bedömningsdiskussioner mellan flera skolor.

De flesta elever vi pratat med anser att lärarna är bra på att sätta betyg. De äldre eleverna menar att de själva oftast är väl informerade om vad som krävs för de olika betygsstegen och att de känner sig rättvist bedömda. Vi hör dock ibland av eleverna hur det på vissa skolor anses lättare att få ett högre betyg än på andra skolor. Om detta stämmer eller inte är svårt att svara på, men arbetet med att få en mer likvärdig bedömning är viktigt.

Ett sätt att avgöra hur likvärdiga betygen är i årskurs 9 är att se om de ”håller” på gymnasiet, där eleverna kommer från många olika grundskolor. Enligt stadens årliga granskning av detta på skolnivå har sambandet mellan grundskolebetyg och gymnasiebetyg varit relativt konstant de senaste åren. Det finns några grundskolor som genom åren tenderar att sätta för höga betyg liksom det finns ett antal skolor som förefaller vara alltför återhållsamma i sin betygssättning.

Vi kan också konstatera att det är vanligare att eleverna får ett högre slutbetyg än vad de nationella proven visar. Detta är tydligast i matematik. En annan av stadens undersökningar granskar relationen mellan betygen på de nationella proven i årskurs 9 och avgångsbetygen. Om skillnaderna är rimliga har vi inte tagit ställning till vid årets inspektioner. Vi har endast kommenterat hur respektive skolas avvikelse förhåller sig till de övriga skolorna i staden. De nationella proven ska enligt grundskoleförordningen användas för att bedöma elevernas kunskapsutveckling och vara till stöd vid betygssättningen i årskurs 9.

Skriftliga omdömen, information om mål och kriterier samt återkoppling av kunskapsutveckling

Diskussionen om skriftliga omdömen har i första hand handlat om utformningen. Som många rektorer önskat tog utbildningsförvaltningen i samarbete med en grupp rektorer fram ett förslag till blankett för de skriftliga omdömena. De flesta skolor har, med mallen som utgångspunkt, sedan diskuterat fram en lokalt anpassad blankett, ofta med en tregradig bedömningskala. Diskussionerna har i många lärargrupper ökat fokus på bedömningsfrågor, i synnerhet bland dem som undervisar de yngre eleverna. En förutsättning är lärarens förmåga att kontinuerligt göra formativa bedömningar och ge individanpassad återkoppling. Formativ bedömning syftar till att stödja elevens fortsatta lärande och lyfta fram elevens utvecklingsmöjligheter. Flera skolor har känt sig manade att revidera de lokala målen och bedömningskriterierna. Detta har på många håll resulterat i mer konkreta dokument som används i vardagen och underlättar den formativa bedömningen.

Vi har dock på flera skolor kunnat konstatera att detta ofta omfattande arbete som lärarna lagt ned, inte alltid fått den spridning det borde ha bland elever och föräldrar. Vi har även under året noterat att de yngre eleverna ofta känner sig sämre informerade om kunskapsmål och hur bedömning sker än vad de äldre eleverna gör. Många skolor bör verka för att lärarna utvecklar sin kompetens att informera de yngre eleverna om kunskapsmål och hur bedömning sker. Detta är något vi påtalat under en följd av år, men som fortfarande är ett viktigt utvecklingsområde. Vi får på många skolor höra att eleverna i årskurs 1-3 är för små för att förstå, men vi har sett goda exempel där elever även i de yngre åldrarna förstår vad de ska lära sig, vad de lyckas bra med och vad de behöver träna ytterligare på. Vi upplever att man genom att träna eleverna i att diskutera mål och ge dem återkommande feedback på deras arbete ger dem en möjlighet att förstå vad som bedöms. Det underlättar också elevernas möjligheter att ha inflytande och ta ansvar för sitt eget lärande.

Vi bedömer att arbetet med elevernas individuella utvecklingsplaner (IUP), där de skriftliga omdömena är en del, har utvecklats positivt. De flesta skolor arbetar nu med att hitta fungerande administrativa rutiner och naturliga kopplingar mellan olika dokument. Här saknar många lärare ett driftsäkert och väl genomtänkt IT-stöd. De olika system som skolorna använder upplevs ofta som en källa till frustration och inte det tidsbesparande verktyg det är tänkt att vara. Vi menar att ett väl fungerande IT-stöd dels skulle ge lärarna mer tid för kärnuppgiften, dels bättre underlag för uppföljningar och analyser.

Skolornas arbete för att främja likabehandling- Arbetet mot diskriminering och annan kränkande behandling

”Principen om alla människors lika värde är grunden för all verksamhet i Stockholm. Skolans arbete ska genomsyras av respekt för den enskilda individen, och förmedla grundläggande humanistiska och demokratiska värderingar till eleverna.” (Skolplan för Stockholms stad).

Styrkor

- De flesta elever känner sig trygga och trivs i skolan.
- Medvetenheten och ambitionen hos personalen är generellt hög när det gäller att förebygga och åtgärda mobbning och andra kränkande handlingar.

Utvecklingsområden

- Skolorna måste se till att de följer diskrimineringslagen och skolagens kapitel 14 a.

Skolan präglas av ett positivt förhållningssätt och ett tydligt lärarledarskap som ger trivsel och trygghet i vardagen

Rubriken ovan kan betraktas som en sammanfattning av det positiva intryck vi fått vid årets inspektioner när det gäller skolornas arbetsklimat, trygghet och trivsel. Detta är inget nytt, vi har de senaste åren framhållit skolornas arbete på ett positivt sätt inom detta område. Vi har dock i år, liksom tidigare år, stött på skolor där elever uppger att de inte känner den trygghet de har rätt till vilket kan ha negativ påverkan på deras möjligheter att nå de uppsatta målen. Den stora utmaningen kvarstår därför: Hur kan kvaliteten förbättras ytterligare på skolornas arbete i detta sammanhang och hur får de skolor som har de största utmaningarna adekvat stöd?

Brugarundersökningen och Stockholmsenkäten⁵

Föräldrar i förskoleklass och årskurs 3 samt elever i årskurs 6 och 9 ger positiva svar på frågor som rör trygghet och trivsel i årets brukarundersökning. Resultatet är dock något sämre än tidigare års och försämringen motsvarar att drygt 700 elever fler än tidigare anser sig vara mobbade. Detta måste tas på största allvar. Stockholmsenkäten från 2008, som riktas till elever i årskurs 9 visar också på en ökning av andelen elever som känner sig mobbade eller utsatta. Resultaten från stadens skolor är i nivå med övriga landet och bättre än vid en internationell jämförelse.

Enligt Barn och elevombudet (BEO), som vi har intervjuat, kan det generellt i riket finnas samband mellan skolornas nya skyldighet att utreda allt som eventuellt kan vara en kränkning och det försämrade resultatet. Det är dock en svårighet för personalen på skolan att avgöra vad som är en kränkning och vad som är ”vanligt vardagsgnabb”, beteenden som är naturliga i en socialiseringsprocess.

⁵ Brugarundersökningen (2009) genomförs i förskoleklass, årskurs 3 och fritidshem, årskurserna 6 och 9. Stockholmsenkäten (2008) i årskurs 9. De genomförs vartannat år.

Även om en del av statistiken visar på en försämring, som kan bero på att förändringar i regelverket börjar synas i mätningarna, så har vi fått en indikation på att målet med en trygg skola ännu inte är nått.

Enkätundersökningar – Inspektionsrapporter

Inledningsvis har vi redogjort för det i huvudsak ofta positiva intryck som vi inspektörer får vid våra inspektionsbesök. Hur stämmer detta intryck överens med att flera tusen elever enligt de enkäter som genomförts under 2008 och 2009 känner sig utsatta och otrygga? Vår förklaring till detta är, bland annat, att vårt uppdrag som inspektörer går ut på att under några dagar belysa skolans verksamhet på grupp- och organisationsnivå. De nämnda enkäterna är mer lämpade att ge en bild på individnivå.

Den nya lagstiftningen

Den första januari i år ersattes barn- och elevskyddslagen från 2006 av två lagar som skyddar barn och elever från kränkningar, trakasserier och diskriminering. Den ena är diskrimineringslagen som samlar innehållet från flera olika tidigare lagar om diskriminering i en enda lag. Den andra är skollagens kapitel 14a som innehåller regler som avser annan kränkande behandling. För skolorna innebär den nya lagstiftningen att det från och med årsskiftet är två nya planer som ska upprättas. Den ena är en likabehandlingsplan utifrån bestämmelserna i diskrimineringslagstiftningen. Den andra är en årsplan mot kränkande behandling utifrån bestämmelserna i skollagen. Skolorna har möjlighet att sammanföra de båda planerna i ett dokument.

Diskrimineringsombudsmannen, DO, har tillsyn över likabehandlingsplanen. Barn- och elevombudet, BEO, har tillsammans med Skolinspektionen tillsyn över planen mot kränkande behandling.

På vilket sätt kan lagar och förordningar vara till stöd i arbetet för att skapa en trygg skolmiljö?

När BEO utreder lagöverträdelser i sammanhanget är de vanligaste bristerna ute i skolorna dåligt genomtänkta och förankrade planer. Detta hänger ihop med en bristande systematik i skolornas arbete kring dessa frågor, något som också är vår erfarenhet. De flesta skolor vi inspekterat lägger ned mycket tid och resurser på kurser och program av olika slag. Många gånger saknas dock en kartläggning som utgångspunkt för vilka åtgärder som ska vidtas under året. Det ska också formuleras tydliga mål för arbetet som ska följas upp, utvärderas och redovisas i kvalitetsredovisningen.

Som vi inledningsvis konstaterar skiftar skolornas framgång när det gäller att förbättra tryggheten på skolan. Vi vet att förutsättningarna och därmed utmaningarna varierar kraftigt mellan stadens skolor, vilket gör att resultat av olika slag är svåra att jämföra. Av brukarundersökningen framgår att vissa skolor ofta har mycket goda resultat över tid när det gäller frågor som rör trygghet och trivsel. Andra skolor har dock inte lika goda resultat. Hur ska detta hanteras? Alla elever har rätt att känna sig trygga i sin skola. Är tiden mogen för ett mer organiserat stöd från centralt håll till de skolor som har lågt förtroende bland elever och föräldrar när det gäller skolornas arbete mot mobbning och elevernas möjligheter att känna trygghet?

Program mot mobbning

Vilka program mot mobbning är verkningsfulla? Diskussioner har under några år förts på flera plan och skapat en del förvirring ute i stadens skolor. I början av sommaren

presenterade Skolverket en rapport i vilken man kartlagt de åtta vanligaste programmen för att skapa goda sociala förhållanden på skolorna. Några av programmen är särskilt designade för att motverka mobbning. Skolverket säger utifrån rapporten att programmen i sig inte är det viktigaste utan att skolorna med utgångspunkt från en aktuell kartläggning och nulägesbeskrivning hittar strategier som är anpassade till den enskilda skolans behov.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) redovisade tidigare under våren en undersökning där man tydligt kunde konstatera att vetenskapligt utvärderade anti-mobbningsprogram har effekt. De viktigaste komponenterna som kan kopplas till en minskning av antalet mobbade är: utbildningsvideor, disciplinära åtgärder, arbete med elever som kamratstödjare samt föräldrautbildning. Programmen som innehåller dessa komponenter minskar i genomsnitt antalet mobbare med 23 procent och antalet mobbade med 17 procent. Ingen av de skolor som vi har inspekterat under verksamhetsåret använder sig dock av något sådant vetenskapligt utprovat anti-mobbningsprogram.

De skolor som under en följd av år kunnat påvisa tydliga förbättringar vid de årliga utvärderingarna har en tydlig struktur och plan för arbetet. Dessutom är planer och förhållningssätt mycket väl förankrade i hela personalgruppen, något som är en förutsättning för reell framgång. Vissa skolor måste tydligt förbättra hela eller delar av sitt arbete.

Skolbarnsomsorgens specifika uppgifter

I skollagen används skolbarnsomsorgen som en samlad beteckning på olika former av pedagogisk verksamhet som omfattar fritidshem, öppen fritidsverksamhet och familjedaghem. I vårt uppdrag som skolbarnsomsorgsinspektörer ingår att inspektera fritidshem och öppen fritidsverksamhet i kommunal och enskilt driven regi. Vi har under året besökt 47 fritidshem med sammanlagt cirka 8000 inskrivna barn.

Styrkor

- Fritidshemmen har i huvudsak ett väl fungerande gruppstärkande och förebyggande arbete som motverkar diskriminering och andra former av kränkande behandling.
- Fritidshemmens lokalintegration i skolan har ökat.
- Den dagliga kontakten med föräldrar vid lämning och hämtning fungerar bra.

Utvecklingsområden

- Fritidshemmens verksamhet bör varieras och utvecklas utifrån barngruppernas behov.
- Barngruppernas storlek och sammansättning bör anpassas i syfte att förbättra samspelet mellan barn och personal.
- Rektorerne bör skapa förutsättningar för fritidshemspersonalen att delta vid barnens utvecklingssamtal för att ge en heltäckande återkoppling till vårdnadshavarna gällande utveckling och lärande.
- Målstyrningen av skolbarnsomsorgen bör utvecklas och synliggöras i arbetsplan och kvalitetsredovisning.

- Tillgängligheten i den öppna fritidsverksamheten för barn i åldern 10-12 år bör öka och kvaliteten i verksamheten förbättras.

Fritidshemmens organisation och förutsättningar

Under läsåret 2008-2009 har skolbarnsomsorgen inspekterats vid 47 enheter varav 31 kommunala och 16 enskilt drivna. Antalet inskrivna barn på fritidshemmen fortsätter att öka och i Stockholm är 90 procent av barnen från förskoleklass till årskurs 3 inskrivna.

Utbildningsförvaltningen gjorde 2008 en genomlysning av fritidshemsverksamheten där det framgick att den ekonomiska skolbarnomsorgsschablonen nästan varit konstant de senaste tolv åren. Detta kan ses i relation till ökningen av antalet barn. Vid våra inspektioner kan vi se allt större barngrupper. Gruppstorlekarna varierar men tendensen är tydlig. Det är inte ovanligt med barngrupper på över 70 barn. Hur skolorna organiserar och redovisar barngrupperna skiljer sig dock ofta åt varför det kan vara svårt att jämföra dessa tal. Stora barngrupper ställer stora krav på en tydlig ansvarsfördelning bland personalen och en tydlig struktur av verksamheten. Detta gäller särskilt de yngre barnen i förskoleklass som ofta ingår i fritidshemmens stora barngrupp under eftermiddagstid. Det kan också innebära att det blir svårare att tillgodose behoven för nyanlända barn med annat modersmål och annan kultur samt barn i behov av särskilt stöd som endast i undantagsfall får en riktad resursförstärkning.

Årets brukarundersökning visar att det som föräldrarna är minst nöjda med är barngruppens storlek, möjligheten till lugn och avskildhet samt personaltäteten. En märkbar konsekvens av de större grupperna har, enligt vår bedömning, blivit att fritidshemmens verksamhet i högre grad än tidigare inriktas på att ge barnen trygghet och omsorg än att erbjuda en pedagogisk verksamhet. Detta understryks även på nationell nivå med följande citat hämtat från Skolverkets hemsida 2009:

”Gruppstorlekar och personaltätet anpassas inte alltid efter de behov som finns vilket medför risk för kvalitetsbrister. Det blir svårt för fritidshemmen att erbjuda barn en meningsfull fritid och det stöd i utvecklingen som de har rätt till enligt skollagen.”

Det finns en påtaglig skillnad mellan kommunala och enskilt drivna fritidshem gällande personaltätet och utbildningsnivå enligt Skolverkets senaste statistik från 2008.⁶ Det är i Stockholm 15,4 barn per årsarbetare på kommunala fritidshem jämfört med 25,6 barn per årsarbetare på enskilt drivna fritidshem. På samma sätt är andelen personer med pedagogisk högskoleexamen 37 procent på kommunala fritidshem jämfört med 28 procent på enskilt drivna fritidshem. Vi har samtidigt sett stora variationer i utbildningsnivå mellan olika skolor. I riket är den genomsnittliga personaltäteten oavsett huvudman 20,5 barn per årsarbetare och andelen personal med pedagogisk högskoleexamen 57 procent.

Utbildningsnivån är därmed avsevärt lägre i Stockholm än i riket. Vi kan i år liksom förra året konstatera att personalens kännedom om Skolverkets allmänna råd ”Kvalitet i fritidshem” är relativt låg. Detta kan möjligen hänga samman med bristen på utbildade fritidspedagoger och i flera fall bristande pedagogisk ledning. Det finns ett uttalat behov av riktad kompetensutveckling för fritidshemspersonal. Vi har sett enstaka positiva initiativ för att möta detta behov.

⁶ Antalet anställda omräknat till årsarbetare med 40 timmars tjänstgöring

Målstyrning

Fritidshemmens uppgift är förutom att komplettera skolan, att erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen. Personalgrupper vi träffat på fritidshemmen talar gärna om vilka aktiviteter de genomför med barnen, men sällan vilket syfte dessa har eller vad barnen lärt sig. Vi kan se att när målstyrningen brister blir konsekvensen att personalen arbetar på rutin. Detta ger bristfälliga förutsättningar för utveckling av verksamheten och är en oroande tendens. Vår erfarenhet är att ökade insikter om uppdraget leder till ett ökat ansvarstagande och vilja till förbättringar. Vi bedömer att fritidshemmen i högre grad borde kunna bidra till barnens socialisation och demokratiska fostran. Genom en utmanade verksamhet kan barnens kunskaper och erfarenheter vidgas.

Vår bedömning, liksom personalens synpunkter, är att ledningen oftast inte prioriterar fritidshemmens behov. Fritidshemmet kan befinna sig lite vid sidan om skolorganisationen och fritidshemspersonalens kompetens tas inte alltid tillvara. Detta kan exempelvis bero på en "gammal" organisation med fritidshem utanför skolans lokaler med en föreståndare som pedagogisk ledare eller att det saknas en representant för fritidshemmet i skolans ledningsgrupp.

Eftersom fritidshemmen sällan har en egen arbetsplan och endast i undantagsfall en egen kvalitetsredovisning ska verksamheten redovisas i skolans gemensamma dokument. Det sker i begränsad omfattning. I den mån personalen är delaktig i processen att ta fram dessa dokument sker det enligt personalen oftast genom att skolledningen skickar ut ett förslag på remiss. Vår bedömning är dock att personalen i högre grad bör vara delaktig i och ta ett större ansvar för att ta fram konkreta och utvärderingsbara mål för verksamheten. Vidare bör personalen delta i arbetet med att ta fram kriterier för måloppfyllelse. Vi anser också att Skolverkets allmänna råd "Kvalitet i fritidshem" bör vara en utgångspunkt i dessa diskussioner. Fritidshemmens dokumentation som bland annat ska omfatta arbetsplan och kvalitetsredovisning kvarstår som ett utvecklingsområde.

Rektorerna har ett ansvar för att driva och synliggöra fritidshemmens verksamhet. Vi kan se ett samband mellan skolledningens kompetens och engagemang för fritidshemmets frågor och i vilken utsträckning barnen erbjuds en varierad verksamhet förankrad i nationella styrdokument.

Vi bedömer att det systematiska kvalitetsarbetet på fritidshemmen är ett utvecklingsområde.

Samverkan skola – fritidshem

Ett av utbildningsnämndens mål är att fler elever ska nå målen för sin utbildning. Detta innebär bland annat att skolorna aktivt ska arbeta för att förbättra och öka samverkan mellan grundskola och skolbarnsomsorg både lokal- och verksamhetsmässigt.

Vid våra inspektioner har vi konstaterat att lokalintegrationen har ökat, däremot har inte integrationen av verksamheten ökat. Vårt allmänna intryck är att integrationen av verksamheten snarare gått tillbaka med undantag för några goda exempel. Vi har sett en viss tillbakagång även i de skolor som haft en utvecklad samverkan liksom de skolor som haft en påbörjad samverkan. Det gäller såväl kommunala som enskilt drivna verksamheter. Enligt de signaler vi fått från skolorna kan det ha flera orsaker.

Exempel på sådana är resursbrist i form av minskad personaltäthet, otillräckligt stöd från skolledningen och låg utbildningsnivå hos fritidshemspersonalen. Det kan också bero på svårigheter att genomföra det ömsesidiga mötet mellan verksamheterna, som ska finnas

enligt läroplanen, på grund av minskad gemensam planeringstid. Vi ser även att fritidshemmen i mindre utsträckning än tidigare bidrar med utforskande, laborativ och praktisk metodik. Vi anser även att personalens relativt låga utbildningsnivå negativt påverkar möjligheterna till att utveckla samverkan med skolan.

Vi bedömer att samverkan mellan skola och fritidshem kvarstår som ett utvecklingsområde, vilket har funnits med i inspektionens årsrapporter sedan lång tid tillbaka.

Fritidshemmens verksamhet

Vi har sett att variationen i verksamheten skiftar och i många fall bör öka för att tillgodose barnens behov. Leken är viktig för barns lärande och genom leken kan barnens mönster i sätt att tänka, lösa problem och hantera information förändras och utvecklas.

När det gäller verksamhetens sätt att stödja och stimulera barns utveckling och lärande kan fri lek behöva vuxnas närvaro. Vi har under flera år sett tendenser till att det sociala samspelet mellan barn och fritidshemspersonal allt oftare ersätts av ”fri lek” utan att fritidshemspersonalen tar en aktiv roll. Det finns även goda exempel där fritidshem har satsat på utepedagogik och idrottsaktiviteter. Vi har sett skillnader i hur verksamheterna ger barnen möjligheter att lära känna sin närmiljö genom bland annat utflykter. Det gäller även en stödjande utskolning från fritidshemmet till den öppna fritidsverksamheten. Detta ser vi som särskilt viktigt i socioekonomiskt svaga områden.

Vi anser att den dagliga kontakten med föräldrar fungerar bra. Det är dock mer ovanligt att fritidshemspersonal medverkar vid utvecklingssamtalen. Det innebär att barnets lärande och utveckling inom fritidshemmets verksamhet och skolsamverkan inte återkopplas till vårdnadshavaren. När skola och fritidshem arbetar tillsammans bör möten med föräldrar genomföras gemensamt.

Normer och värden – Barns inflytande

Vi bedömer att personalen i relativt hög grad arbetar enligt de normer och värden som beskrivs i läroplanen. Flertalet av fritidshemspersonalen har uppdrag även under skoldagen och möter barnen i olika situationer. De bidrar därigenom till barngruppens trygghet, trivsel och sociala utveckling. Vanligt är att fritidshemmet arbetar med gruppstärkande och förebyggande arbete mot mobbning vilket är en styrka för skolan som helhet. Det är ovanligt att detta har dokumenterats i likabehandlingsplanen och arbetsplanen. Dokumentationen bedömer vi som ett utvecklingsområde.

De allt större barngrupperna innebär att det blir svårare för barnen att få träna sig i att utöva inflytande i verksamheten utifrån erfarenhet, ålder och mognad. Förutsättningarna att föra samtal i små grupper har förändrats för personal och barn. Formella forum som samlingar, fritidshemsråd med mera är ovanligt förekommande. Det finns dock exempel där klassrådet har utvecklats till att även omfatta barnets hela dag på skolan.

Det är vanligt att flickor och pojkar söker sig till olika typer av aktiviteter på fritidshemmen. Den pedagogiska miljön har i liten utsträckning utformats för att stärka genusarbetet. Vi upplever att det finns en relativt låg medvetenhet hos personalen om metoder för att motverka traditionella könsroller. Vi bedömer att detta är ett utvecklingsområde.

Antalet barn med mångkulturell bakgrund har ökat på många skolor. Vi kan inte se att detta i allmänhet påverkat gruppstorlek, personaltäthet och gruppammansättning utifrån barnens

behov att få stöd i sin språkliga och kulturella identitet. Vi saknar oftast en utvärdering av hur arbetet med att stödja barns språkliga och kulturella identitet genomförs. Vi bedömer att detta område kan utvecklas.

Öppen fritidsverksamhet för 10-12-åringar

Vi har under verksamhetsåret inspekterat 20 öppna fritidsverksamheter och genomfört cirka tio verksamhetsbesök på öppna fritidsverksamheter i annan regi. Barnen löser oftast ett terminskort som berättigar dem till att delta i verksamheten. Det är vanligt att barnen utöver detta erbjuds att köpa mellanmål.

I Stockholms stad finns enligt Skolverkets statistik för 2008 totalt 63 avdelningar med öppen fritidsverksamhet. Motsvarande siffror för 2007 var totalt 80 avdelningar vilket visar en tydlig minskning av antalet öppna fritidsverksamheter, nedan kallat fritidsklubbar. En del av minskningen kan delvis förklaras av ett sjunkande elevunderlag, men även med att verksamheten inte är tillräckligt attraktiv. Ansvaret för fritidsklubbarna fördes över till utbildningsförvaltningen i samband med omorganisationen 2007. Fristående skolor driver endast i undantagsfall fritidsklubbar. Skälet är enligt de rektorer vi talat med att ersättningen är för låg för att verksamheten ska bära sig utan alltför höga avgifter från föräldrarna.

Vi kan se att det råder oklarheter kring tillgänglighet och regelverk. Det gäller såväl för kommunal som enskilt driven verksamheter. I dagsläget är det på många håll oklarhet var barnen kan erbjudas verksamhet. Det kan vara så att plats för barn i årskurs 5 och 6 inte erbjuds eller endast erbjuds ”vid behov”.

De fritidsklubbar vi besökt vid inspektionerna har varierande förutsättningar för att driva en god verksamhet. I de flesta fall är utbudet av aktiviteter torftigt. Barnen har någonstans att gå efter skoltid, men den pedagogiska ambitionen är relativt låg. Det är i allmänhet en låg utbildningsnivå hos personalen och kännedomen om styrdokumentet brister ofta. Få kan sägas arbeta målstyrt och i de flesta fall saknas dokumentation av verksamheten. Till detta kan läggas i vissa fall bristfälliga lokaler och begränsad styrning av verksamheten. Det finns dock även exempel på fritidsklubbar med bra kvalitet. Dessa har vi främst sett i verksamheter integrerade i skolan, där bra övergång och god kontakt med fritidshemmen är etablerad.

Utifrån de fritidsklubbar vi inspekterat bedömer vi att det finns ett behov av att ytterligare utvärdera dessa verksamheter då förutsättningarna skiftar och många har svårigheter att uppfylla Skolverkets allmänna råd för öppen fritidsverksamhet.

Systematiskt kvalitetsarbete och ledarskap

För arbetet med stadens vision, En skola i världsklass, krävs bland annat ett systematiskt kvalitetsarbete på alla nivåer. I avsnittet nedan bedömer vi hur skolorna lyckats med detta.

Styrkor:

- Det finns en ökad medvetenhet om betydelsen av ett systematiskt kvalitetsarbete.
- En övervägande del av skolledarna i grundskolan utövar ett i huvudsak väl fungerande ledarskap.

Utvecklingsområden:

- Det systematiska kvalitetsarbetet bör utvecklas när det gäller systematik och analys och i säkerställandet av att alla verksamheter omfattas.
- Många skolor bör utveckla sin kvalitetsredovisning så att den följer gällande författningar och därmed bland annat omfattar alla skolans verksamheter.
- Många rektorer bör sträva efter att utveckla sitt pedagogiska ledarskap.

Systematiskt kvalitetsarbete

Kvalitetsarbetet syftar till att kontinuerligt identifiera vilka förutsättningar som är nödvändiga för arbetet mot de nationella målen, att utveckla arbetsprocesser, att bedöma resultat och måluppfyllelse och vidta lämpliga åtgärder. Detta kan göras genom att upprätta en årsplan för kvalitetsarbetet som visar arbetsgången med mål, genomförande, uppföljning, utvärdering, analys samt åtgärder utifrån analysen. Processen kan utgå ifrån Demings PDSA-hjul⁷ där varje del är beroende av den förra och påverkar den senare delen. Sett över tid ingår det att kartlägga verksamheten kontinuerligt för att identifiera nya utvecklingsområden.

Vi har som tidigare redovisats, inspekterat sammanlagt 45 skolor varav tolv fristående skolor och dessutom sex fristående fritidshem och 20 avdelningar med öppen verksamhet under läsåret 2008-2009. Vi upplever att det skett en klar förbättring när det gäller medvetenheten om nyttan av kvalitetsarbete, men det är fortfarande ett viktigt utvecklingsområde. Många skolor är igång med ett målinriktat arbete för att skapa struktur och system för kvalitetsarbetet och stadens skolor har också fått hjälp på olika sätt. Skolbarnsomsorgen och förskoleklasserna har dock inte kommit lika långt i sitt systematiska kvalitetsarbete⁸.

Det är bara en fjärdedel av de skolor som vi inspekterat som har någon form av årsplanering för kvalitetsarbetet. I denna ska alla olika utvärderingar och kartläggningar inom skolan och skolbarnsomsorgen läggas in. Där bör man till exempel se när de nationella proven i årskurs 3, 5 och 9 sker och när man "lusar" eleverna. I planeringen är det viktigt att lägga in tid för analys av de resultat skolan fått fram, för att utifrån resultaten göra de justeringar som behövs i till exempel arbetssätt, organisation och tjänstefördelning. När man arbetar med analysen är det viktigt att alla deltar och enligt vår bedömning också

⁷ Cleary, Duncan: 1997. Tools and techniques to inspire classroom learning

⁸ Se också avsnittet "Målstyrning" under rubriken Skolbarnsomsorgens förutsättningar och uppgift.

att man har ett F-9-perspektiv. Det gäller att få all personal att känna sig delaktiga i de resultat som eleverna presterar. Arbetet med utvärdering och analys är ett utvecklingsområde på de flesta av skolorna och Skolverkets skrift, ”Rektors ansvar för uppföljning och måluppfyllelse”, kan vara till hjälp.

Stadens interna ledningssystem, ILS, ger de kommunala skolorna en tydlig bild av vilka delar som ska ingå i ett kvalitetssystem. De biträdande grundskolecheferna träffar sina rektorer i en pedagogisk revision, det genomförs analysseminarier för tjänstemän i central förvaltning för att samla och delge den kunskap och information som finns inom förvaltningen. Det har också startats ett projekt med utbildning för rektorer och förskolechefer i lokalt kvalitetsarbete, som ett fyrtiotal skolor och i princip alla förskolor i Stockholm deltar i. Förhoppningsvis ger också våra besök och rapporter hjälp och inspiration i det fortsatta arbetet. Allt detta sammantaget är till hjälp för att öka kunskap och medvetenhet kring arbetet med att utveckla kvaliteten.

Ledarskap

Ledarskapets betydelse på olika nivåer har varit i fokus under året. En lång rad forskningsrapporter⁹ visar att rektors ledarskap, kunskap och engagemang är viktiga framgångsfaktorer för en skola, inte minst när det gäller elevernas utbildningsresultat. Den viktigaste faktorn som förklarar elevers framgångar eller misslyckanden i lärandet är enligt John Hatties stora metaanalys¹⁰ lärarens kompetens (ca 30 procent) men även skolledning och skolkultur påverkar med 5-10 procent. Dessa faktorer är i stor utsträckning beroende av varandra och på en skola där ledarskapet fungerar väl är det också troligen lättare att som lärare arbeta på sådana sätt som enligt forskning gynnar elevernas lärande.

Skolledningens förmåga att bedriva ett ledarskap som fokuserar på att utveckla lärarnas undervisning och i förlängningen elevernas lärande är alltså väsentligt för en skolas kvalitet. Vår bedömning är att många av skolledarna driver ett medvetet och ambitiöst arbete för att skapa strukturer och system för kvalitetsarbetet inom skolan. Det är ändå få rektorer vid de inspekterade skolorna som fullt ut lyckas med att genomföra ett ledarskap som domineras av en fokusering på elevernas lärande, då vad man kan kalla vardagens praktiska göromål ofta tar överhand.

Här ser vi att rektorerna måste prioritera det pedagogiska ledarskapet men också ges förutsättningar för att få tid till att göra besök i verksamheterna, diskutera pedagogik och ge återkoppling till pedagogerna. Det finns en risk att man som skolledare har svårt att få tiden att räcka till för att höja blicken och inta ett helikopterperspektiv och här behöver skolledare precis som lärare hjälp att sovra bland alla arbetsuppgifter.

Mål och måldokument

Skolornas arbete med kursmål och kriterier pågår ständigt. Vi ser många goda exempel där man lyckats bryta ner målen och konkretisera vad man ska kunna för att ha uppnått målen. Har man dessutom lyckats förmedla och diskutera målen med eleverna, så att de är klara över vad som krävs av dem, har man kommit långt. Vår bedömning är att drygt en tredjedel av de skolor vi inspekterat under året har åstadkommit detta. Resterande skolor har oftast

⁹ T.ex. den så kallade ”McKinseyrapporten” (Barber-Mourshed, 2007) och ett antal nya doktorsavhandlingar i professor Olof Johanssons projekt i Umeå, t.ex. Ärlestig (2008)

¹⁰ Visible learning (2009)

formulerat mål av varierande kvalitet. Det är svårt att formulera mål som är utvärderingsbara men det gäller för skolorna att tolka och tydliggöra vad som gäller för att målet ska vara uppnått.

På de skolor som lyckats väl med sitt målarbete finns ofta en levande dialog mellan skollledning, lärare, elever och föräldrar kring målen. Det finns system för att följa upp och återkoppla målen kontinuerligt, inte bara vid utvecklingssamtalen.

Kvalitetsredovisning

Skolornas kvalitetsredovisningar har med hjälp av stadens gemensamma mall blivit mer likvärdiga, men det finns stora variationer. Kvalitetsredovisningarna består fortfarande till större delen av beskrivningar av verksamheten och av vad man gör. En ordentlig analys av skolans resultat saknas i många fall. Endast en fjärdedel av skolorna har en acceptabel analys medan det är ett utvecklingsområde på de övriga skolorna eller saknas helt i några fall. Att analys kommer till stånd är rektors ansvar.

Vissa delar av skolans verksamheter är fortfarande delvis osynliga i kvalitetsredovisningen. Undervisningen för barn i behov av särskilt stöd, i svenska som andraspråk och i förberedelseklasserna är sällan redovisad och än mindre utvärderad och analyserad. Även förskoleklassen och skolbarnsomsorgen bör synliggöras mer. Det finns skolor som ser verksamheterna som en helhet, men det är viktigt att även skolbarnsomsorgens uppdrag finns med i beskrivning, utvärdering och analys. Här ser vi också behov av att utvärdera skolsamverkan för att analysera om skolorna verkligen tillvaratar de resurser som finns i form av kompetens och tid på bästa sätt.

Genusperspektivet, som enligt de allmänna råden ska finnas med i analysen i kvalitetsredovisningen, tas sällan upp trots att det har varit ett aktuellt diskussionsämne utifrån bland annat att pojkar har sämre resultat i skolan. Det är viktigt att skolorna tar de eventuella skillnaderna mellan resultaten på allvar och funderar kring hur man kan förbättra undervisningen så att grupper som idag har svaga resultat kan uppnå förbättringar.

Likabehandlingsplanen ska utvärderas i kvalitetsredovisningen. Många skolor utvärderar området normer och värden men det finns sällan en koppling till de mål som man arbetat mot. Här måste skolorna utveckla ett arbetssätt som svarar upp mot de nya krav som trädde i kraft 2009.

Stadens integrerade ledningssystem ILS bör vara till stor hjälp i det fortsatta utvecklingsarbetet med kvalitetsredovisningen då skolorna får tydliga instruktioner vad som ska finnas med. Det kommer också att stödja skolorna i utvecklingsarbetet då de utvecklingsområden man formulerat är ett flyttar över och blir områden att utvärdera år två. Vetskapen om detta system kanske också hjälper skolorna att koncentrera sig på några utvecklingsområden årligen. Utvecklingsarbete måste få ta tid!

Om kvalitetsredovisningen kommer att finnas kvar i den form den har idag är i skrivande stund osäkert, men det kommer att visa sig när den nya skollagen kommer och vilka beslut som tas i staden. Även om kvalitetsredovisningen i sig kommer att försvinna, kommer det alltid att finnas krav på skolorna att utvärdera och analysera sin verksamhet kontinuerligt. Här gäller det också att alla som är inblandade i skolans arbete, som till exempel elever, föräldrar och personal, är delaktiga i kvalitetsarbetet. Det är få skolor som har ett heltäckande system där alla krav är uppfyllda, men det är många som är på god väg.

AVSLUTANDE DISKUSSION MED PRIORITERADE UTVECKLINGSOMRÅDEN

I detta avsnitt diskuteras de resultat vi redovisat i vår rapport. Vissa slutsatser har sin grund i forskning, några grundar sig på vår erfarenhet och våra iakttagelser, men många frågor förblir också obesvarade. Här är några av de frågor vi ställt oss: Hur kommer det sig att spridningen i kunskapsresultaten i Stockholms skolor är så stor? Varför förbättras inte resultaten, trots de insatser som gjorts? Varför bedriver inte alla skolor ett systematiskt kvalitetsarbete? Vilka områden anser vi bör prioriteras i kommande utvecklingsarbete?

Helene Ärlestig skriver följande i sin avhandling¹¹: ”Framgången på vissa skolor handlar om kvalitet och ledarskap och om hur man väljer att organisera sina resurser och vad man gör av de resurser som finns.”

Vad är det då i kvalitetsarbetet som har framgång och vad behöver utvecklas ytterligare? Framgångsrika skolor har utvecklat en struktur för det systematiska kvalitetsarbetet som bygger på resultatanalys på alla nivåer. De skolor vi inspekterat har visserligen ökat medvetenheten om vikten av att bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete, men endast en fjärdedel har en årsplan för detta. En sådan plan ska visa arbetsgången med mål, genomförande, uppföljning, utvärdering, analys samt vilka åtgärder som behöver vidtas utifrån analysen. Vi ser det som mycket angeläget att samtliga skolor arbetar fram någon form av årsplan för sitt kvalitetsarbete. Rektorer i de kommunala skolorna har till sin hjälp även stadens interna ledningssystem ILS.

I kvalitetsredovisningen för stadens pedagogiska verksamheter 2007 refereras till en förstudie som genomförts i Stockholm och Malmö kring framgångsfaktorer i ledarskapet som har samband med hög måluppfyllelse. Ett antal rektorer vid utvalda skolor intervjuades. Av intervjuerna framgick att det är flera faktorer som samverkar för att ge positiva förutsättningar för ökad måluppfyllelse. Oftast ingår en organisation som underlättar kommunikation, positiva förväntningar på lärarens professionalism och höga förväntningar på samtliga elever samt goda kontakter med föräldrarna. Gemensamt för dessa framgångsrika skolor är att de inte lägger ansvaret för elevernas måluppfyllelse någon annanstans än på skolan.

När det gäller ledarskapet så finns det en mängd forskning på området. I forskningen framkommer entydigt betydelsen av rektors tydliga, närvarande och pedagogiska ledarskap. Det är få rektorer vid de inspekterade skolorna som fullt ut lyckas med detta, då vardagens praktiska göromål tar överhand. Här ser vi att rektorerna måste prioritera och ges förutsättningar för att få tid till att göra besök i verksamheterna, diskutera pedagogik och ge återkoppling till pedagogerna.

Lärarens kompetens, som inrymmer både teoretiska kunskaper samt social och didaktisk förmåga, är en av förutsättningarna för att eleverna ska nå högre måluppfyllelse. En annan viktig förutsättning är lärarens förmåga att göra formativa bedömningar och ge återkoppling. Formativ bedömning syftar till att stödja elevens fortsatta lärande och lyfta

¹¹ Bättre samtal på framgångsrika skolor, 2008

fram elevens utvecklingsmöjligheter. En sådan bedömning beskriver både vad eleven kan och vad eleven behöver utveckla vidare och hur man kan stimulera detta. En intressant fråga är hur de individuella utvecklingsplanerna används och hur de gynnar elevernas lärande. Vi inspektörer har även i rapporten pekat på behovet av att företrädare från olika skolor ges möjlighet att diskutera kunskapsbedömningar. En sådan insats kan, enligt vår erfarenhet, vara ett redskap för att åstadkomma mer likvärdiga bedömningar.

Lärarens yrke är komplext och även om vi ser många goda pedagoger ser vi att det finns ett fortsatt behov av stöd och kompetensutveckling kring bland annat bedömning och analys.

Staden har under senare år gjort ett antal insatser för att öka måluppfyllelsen. Vilka effekter dessa insatser haft kan vi inte se ännu i betygsstatistiken. Har det varit rätt insatser? Vi anser att det är viktigt att utvärdera detta. Läsningen till exempel, som pågått under senare år, kommer vi förhoppningsvis att se effekterna av framöver.

I Stockholms skolor har i genomsnitt 30 procent av eleverna ett annat modersmål än svenska. Det innebär i verkligheten att vissa skolor har närmare 100 procent elever med ett annat modersmål. En del av dessa är nyanlända och vissa är även analfabeter. De skolor som uppvisar de lägsta resultaten har oftast en hög andel elever med utländsk bakgrund. Av mycket stor betydelse är dock hur länge eleverna har varit i Sverige. Alla elever räknas med i betygsstatistiken i årskurs 9. Dessa förutsättningar är viktiga att beakta när man analyserar statistik och utifrån den bedömer skolornas måluppfyllelse.

Vi har tidigare i denna rapport pekat på att skolorna måste bli bättre på att ta emot nyanlända elever och ta tillvara deras redan förvärvade kunskaper. Skolorna måste inse vikten av att alla lärare arbetar språkutvecklande. Undervisningen i modersmål, svenska som andraspråk och stöd i form av studiehjälp på modersmålet måste generellt förbättras. Av Stockholms stads utvärdering av elevhälsan 2008-2009 framgår att cirka 12 000, ungefär hälften av de tvåspråkiga eleverna som går i stadens skolor, deltar i modersmålsundervisning. I Skolverkets rapport "Med annat modersmål" framgår att de elever som deltagit i modersmålsundervisning har högre meritvärden än de som inte deltar. Av elevhälsorapporten framgår också att endast 6000 elever fick studiehjälp på modersmålet 2008. Detta stärker vår uppfattning att skolorna måste förbättra sitt arbete med elever som har ett annat modersmål än svenska.

Det är också viktigt att ha höga förväntningar på eleverna oavsett bakgrund. Vi inspektörer har sett en tendens till att skolorna ibland intar en "förmyndar- och tycka synd omentalitet", vilket inte främjar elevernas utveckling.

På senare tid har vi sett en tendens att elever söker skolor närmare Stockholms centrala delar. Det innebär att innerstadsskolor som tidigare haft en, från socioekonomisk synpunkt, tämligen homogen elevgrupp inte längre har det. Detta är ett skäl till att staden bör se över sitt resursfördelningssystem och behovet av kompetensutveckling utifrån de nya förhållanden som råder.

Våra inspektionsbesök har visat att de allra flesta skolor har skapat grunden för en god lärandemiljö, där eleverna är trygga. Skolornas framgång varierar dock och några av dem har under en följd av år visat på allt sämre resultat i stadens enkätundersökningar. Riskerna för mobbning och otrygghet ökar markant om dessa skolor inte får kvalificerat stöd snarast möjligt. Arbetet för ökad trygghet är ett arbete som aldrig kan anses som avslutat på någon skola.

Vi anser att det finns ett behov att synliggöra skolbarnsomsorgens verksamhet och uppgift. Målstyrningen brister i många fall och det saknas en dokumenterad utvärdering. Vi menar att det behövs konkreta utvärderingsbara mål för fritidshemmen som följs upp och utvärderas i kvalitetsredovisningen. Detta skulle underlätta för såväl personal som skollledning i arbetet med att utveckla verksamheten.

Förutsättningarna för att upprätthålla en bra kvalitet i skolbarnsomsorgen har försvårats genom en försämrad ekonomi som resulterat i större barngrupper och färre anställda. Fritidshemmen har i allmänhet inte en lika varierad verksamhet som tidigare, och samverkan med skolan har minskat jämfört med tidigare. Det finns också stora variationer i hur organisation och ledning stödjer skolbarnsomsorgens uppgift att komplettera skolan samt erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen.

Hur kommer det sig att personalen inom skolbarnsomsorgen intar en alltmer passiv eller övervakande roll? Vi anser att de stora barngrupperna minskar möjligheterna att erbjuda en varierad verksamhet. Personalen prioriterar barnens säkerhet och det finns då mindre utrymme för den pedagogiska verksamheten.

Kunskapen om fritidshemmets uppgift och styrdokument är ofta bristfällig på många skolor. Även föräldrarna saknar kännedom om fritidshemmets uppgift och därmed vilka krav man kan ställa på verksamheten. Kan man dra slutsatsen att verksamheten håller en god kvalitet om barnen trivs? Det är allt mer sällsynt att fritidshemspersonalen är med vid barnens utvecklingssamtal vilket minskar vårdnadshavarnas möjlighet att få en heltäckande bild av barnets utveckling och lärande. Det finns ett behov av att diskutera fritidshemmets uppdrag inom fritidshemmet, med övriga kollegor på skolan och föräldrar.

Den öppna fritidsverksamheten för 10-12 åringar har än sämre förutsättningar. Det finns ett behov av en pedagogisk verksamhet även för denna åldersgrupp, men antalet verksamheter minskar och är inte tillgänglig för alla barn. Kommunen är skyldig att tillhandahålla skolbarnsomsorg för barn upp till och med tolv års ålder, vilket ofta inte är uppfyllt på ett tillfredsställande sätt. Det är en oroande utveckling.

Vår årsrapport ger ingen fullständig bild av hur det fungerar i Stockholms skolor men vår ambition har varit att belysa generella frågor som kan vara till hjälp i det fortsatta arbetet med att utveckla "En skola i världsklass" Det utförs mycket gott arbete i Stockholms skolor av elever och pedagoger varje dag!

BESÖKTA SKOLOR OCH FRITIDSHEM UNDER LÄSÅRET 2008/2009

		Kommunal	Fristående	Ant. elever ¹²	Stadsdelsnämndsområde
1	Al-Azharskolan		X	466	Hässelby-Vällingby
2	Bergsundsskolan		X	105	Spånga-Tensta
3	Björngårdsskolan	X		309	Södermalm
4	Bromma Montessoriskola		X	164	Bromma
5	Bäckahagens skola	X		510	Enskede- Årsta-Vantör
6	Eiraskolan	X		414	Kungsholmen
7	Engelbrettskolan	X		940	Östermalm
8	Europaskolan S		X	300	Södermalm
9	Europaskolan V		X	133	Norrmalm
10	Farsta Strandskolan		X	120	Enskede- Årsta-Vantör
11	Farstaängsskolan		X	190	Enskede- Årsta-Vantör
12	Fredrikshovs Slotts Skola		X	280	Östermalm
13	Fridhemsskolan	X		482	Kungsholmen
14	Grimtaskolan	X		470	Hässelby-Vällingby
15	Gröndalsskolan	X		228	Hägersten-Liljeholmen
16	Gullingskolan	X		255	Spånga-Tensta
17	Hägerstenshamnens skola	X		195	Hägersten-Liljeholmen
18	Hägerstensåsens skola	X		350	Hägersten-Liljeholmen
19	Hässelby Villastads skola	X		975	Hässelby-Vällingby
20	Hässelbygårdsskolan	X		452	Hässelby-Vällingby
21	Hökarängens skola	X		422	Farsta
22	Johan Skyttes skola	X		686	Älvsjö
23	Kunskapsskolan Enskede		X	500	Enskede -Årsta-Vantör
24	Kvickenstorpsskolan	X		507	Farsta
25	Lilla Adolf Fredriks skola	X		297	Norrmalm
26	Lögarbergets Montessoriskola		X	132	Hägersten-Liljeholmen
27	Martins skolan		X	350	Farsta
28	Rågsvedsskolan	X		400	Enskede-Årsta-Vantör
29	Sandåkraskolan	X		147	Farsta
30	Sjöängsskolan	X		668	Älvsjö
31	Sköndalsskolan	X		275	Farsta
32	Skönstaholmsskolan	X		178	Farsta
33	Slättgårdsskolan	X		407	Skärholmen

¹² Uppgiften om antalet elever är hämtad från ”Dags att välja skola 2009/2010”

34	Solbergaskolan	X		300	Älvsjö
35	Solhemsskolan	X		618	Spånga-Tensta
36	Solhemsängsskolan	X			Ingår i Solhemsskolan
37	Stadshagsskolan	X		285	Kungsholmen
38	Stockholms språkskola		X	170	Skarpnäck
39	Storkyrkoskolan	X		134	Södermalm
40	Sundbyskolan	X		830	Spånga-Tensta
41	Tullgårdsskolan	X		350	Södermalm
42	Vinstaskolan	X		325	Hässelby-Vällingby
43	Vällingbyskolan	X		630	Hässelby-Vällingby
44	Västertorpsskolan	X		190	Hägersten-Liljeholmen
45	Årstadalsskolan	X		92	Hägersten-Liljeholmen
	Enskilt drivna fritidshem				
46	Alzahraá Idealiska Akademin		X	95 ¹³	Skarpnäck
47	Hillelskolan		X	60	Norrmalm
48	Fritidshemmet Hästens AB		X	130	Farsta
49	S:t Eriks katolska skola		X	72+20	Enskede-Årsta-Vantör
50	Maria fritidsklubb		X	81+212	Södermalm
51	Tyska skolan		X	170	Södermalm
Sammanlagt antal elever				17071	

Vi har inspekterat 45 skolor och fritidshem och sex enskilt drivna fritidshem under läsåret. Som framgår av tabellen ovan har inspektionerna omfattat ungefär 17 000 elever. Totalt finns ungefär 74 000 elever i grundskolan, inklusive förskoleklassen, som är mantalsskrivna i Stockholm. Det innebär att inspektionerna har berört cirka 23 procent av eleverna.

Under läsåret har vi arbetat med full bemanning en dryg termin och resten av tiden har vi haft en vakans. Vår planering har i stort sett kunnat genomföras med undantag för ett par sena återbud, föranledda av särskilda omständigheter, från skolor som vi inte hunnit ersätta med nya skolor.

¹³ Siffrorna är hämtade från inspektörsrapporterna